

Televizyon İdeolojisi: Teorik Çerçeve Ve Bir Vak'a İncelemesi*

Çeviren: TARIK GÜNERSEL

Bu makale, televizyon uygulamalarının global standartlaşmasını teknoloji transferi ve bunun ideolojik sonuçlarının terimleriyle açıklama imkânı veren bir çerçeve öneriyor. İleri sürülen şu bağımlı bir ülkeye transfer edilen teknoloji —örneğin televizyon— beraberinde bir dizi tanım, temel varsayım, çalışma standardı ve mesleki normlar halinde belli bir ideoloji de taşımaktadır. Empoze edilen ve/veya benimsenen bu kurumsal formlar gerçi belli somut tarihi koşulların ürünleridir ama, bunlar genellikle «doğal», «evrensel» ve «kaçınılmaz» olarak görülmüştür. Bu tür ideolojik körnoktalar, birtakım yapısal zorunluklarla birlikte, teknolojik bakımdan bağımlı ulusların egemen Batı tipi media (kitle iletişim araçları) pratiğini benimsemelerine yol açmaktadır.

Yazının ikinci bölümünde Türkiye televizyonunun on yıllık tarihi (1968-78) ele alınıyor ve teknoloji transferinin yanısıra belli bir media ideolojisinin de alınıp benimsenmesi süreci bu teknolojik bağımlılık vak'ası somutunda tartışılıyor.

GİRİŞ

Global bilgi akımı uluslararası haberleşmenin temel konusu olalı beri, araştırmacıların ilgisi tek tek ülkelerin haberleşme alanında kaydettikleri gelişmeden, çeşitli bölge ve bloklar arasında varolan haberleşme ilişkilerindeki dengesizliğe kaymış bulunmaktadır. Bu yeni bakış açısına göre, haberleşme teknolojileri, ürün ve sistemleri, merkezdeki ülkelere periferi ülkelere aktarmakta ve bu tek yönlü akım tüm dünyada belli egemenlik ve bağımlılık örüntüleri oluşturmaktadır.¹ Bu sebepten, bir ülkenin bu ilişki örüntüleri içindeki konumu o ülkedeki media sisteminin niteliğini belirleyen en önemli etmenlerden biri kabul edilmektedir. Örneğin, Golding (1977 : 291) bu yakınlarda yazdığı bir makalede «tek bir ülke içindeki mediyayı uluslararası bağımlılık çerçevesine oturtmadan değerlendirmeye çalışmak ampirik ve teorik olarak anlamsızdır» demiştir.

* Bu yazı Media Culture and Society'in 1979 I. sayısından (161-169 shf.) alınmıştır.

Dikkat merkezinin bu anlamlı yer değiştirisi, bağımlılığın uluslararası bağlamının bilincine varanların çoğalmasına neden olmuştur. Bugün artık birçok inceleme, dünyadaki bilgi iletiminin tek yönlü olduğunu ve bu tek yönlü akımın pek küçük sayıdaki çok sanayileşmiş Batı ülkesinin —özellikle ABD'nin— büyük ölçüde denetiminde bulunduğunu ortaya koymuş bulunmaktadır.² Bu alanda süregelen araştırmalar, hüküm süren ilişki örüntülerini yeniden üreten ve yaşatan yapısal ve kurumsal düzenleme ve mekanizmaları gözler önüne sermekte. Ne var ki bu araştırma eğilimi bugünkü evresinde «denklemin arz tarafına»³ ağırlık vermiş olup talebin geldiği tarafa pek eğilmemiş durumdur. Nitekim bu duruma işaret eden Boyd-Barrett, geçenlerde, «alıcı ülkelerde media etkilerini benimseme ve özümleme süreçleri hakkındaki araştırmalar hayli sınırlı olup bu konunun daha dikkatli incelenmesi gerekmektedir» demiştir (Boyd-Barrett, 1977 b: 131, siyahlar yazarın).

Uluslararası arenada «media emperyalizmi» ile sonuçlarını ele alan tartışmaları ve kızgınlığı bir yana koyarsak, «gelişmekte olan» ülkelerin üç beş Batı ülkesinin media uygulamalarını toptan benimseyip özümlemekte devam edişleri şaşırtıcıdır. İnsan bu alıcı ülkelerdeki programlamalar arasındaki çarpıcı benzerliği (Katz, 1977 a: 115) tersine iddialara rağmen rahatlıkla görebilir. Öyle görünüyor ki, standartlaşmanın çekici gücü, kendisine direniş olsun olmasın, tüm genel ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasal engelleri aşarak zafere ulaşmakta.

Media uygulamalarının global standartlaşmasına en çarpıcı örnek olarak televizyonu gösterebiliriz. Bu olgu programların sadece içeriklerinde değil, türlerinin oranlarında da görülür. Evrensel kabul görmüş bir programlama formülünün değişik ülkelerde kullanışı pek önemsiz varyasyonlarla olmaktadır (Katz: 1977: 115). Gerçi bu işin avukatlarına haldeki dengesizliği ve tek yönlü akımı çok doğal bulmakta ve bunu döngüsel yayılma sürecinin bir adımı diye nitelendirmektedir (Sola Pool, 1977). Bu görüşe göre televizyon yeni çevrelere girdikten sonra nasıl olsa yerel kaynaklı akımlar uluslararası akımlar ayarına yükselcek ve başlangıçta zorunlu olan bu homojenliğin yerini heterojenlik alacak-

tır. Gelgelelim gelişmeler bu yaklaşımı doğrular nitelikte değil. Televizyonun yeni bölgelere girmesi ve şehir bölgelerinden taşraya yayılmasıyla birlikte gitgide artan sayıda insan Batı'nın televizyon kültürü ile temasa geçmekte ve sayılı merkezlerin etki alanı büyümektedir. Dahası, çeyrek yüzyıldır televizyon kullanan birçok ülkenin durumu, zamanın hiç de yerel kültür üretiminin ve dolayısıyla uluslararası çeşitliliğin lehine geçmediğini gösteriyor (Katz, 1977a: 118).

Artan şikayetler ile süregelen tabii olma durumu arasındaki çelişki nasıl açıklanabilir? Belli ülkeler bağımlılık statüsünde kalmalarına elbette etkisi olan belli media uygulamalarını acaba niçin benimseyip özümüyorlar? Bu fenomenin ardındaki yapısal nedenler (yani, «güç kaynakları arasındaki dengesizlik» (Boyd-Barrett, 1977b: 119) çağdaş emperyalizmin bağlamında ele alınarak dikkatle incelenmeye değer. Bu sürecin özgül ideolojik bileşenlerine de eşit önemi vermeye özen göstermek gerekir. Bu makale, «gelişmekte olan» ülkelerin belli media uygulamalarının etkilerine açık olmalarının nedeninin, hiç değilse kısmen, ideolojik körnoktalar olduğunu ileri sürüyor. Bu makale televizyon ideolojisinin doğasını açıklamaya çalışacak ve teknolojik bağımlılık durumundaki Türk televizyonunun kendine özgü bir yolda gelişeceği yerde nasıl gitgide başka ülkelerdeki televizyona benzediğini anlatacak.

TEORİK ÇERÇEVE: TELEVİZYON İDEOLOJİSİ

Teknoloji transferi konusundaki incelemelerin gösterdiği gibi bu transferler birtakım mamul nesnelere sınırlı öbür yakasına geçirilmesinden ibaret değildir (Spencer and Woroniak, 1967). Yeni teknoloji yeni evine kurumsal ve ideolojik bağlantılarından soyulmuş olarak girmez. Götürdüğü sadece kupkuru bir kullanma talimatnamesi de değildir. Transfer edilen teknoloji beraberinde kendi tanımlarını, temel varsayımlarını, çalışma (performance) standartlarını ve mesleki normlarını da taşır. Başka deyişle, teknoloji transferi belli bir ideolojinin transferini de kapsar. Yeni teknoloji bu bağlantılarıyla birlikte bir «paket» halinde empoze edildiği veya benimsendiğinden (Spencer and Woroniak, 1967: 22), ideolojik bağlantıların ayrıca davet edilmiş olup olmadığı hiç fark etmez.

Bu ideoloji, refakat ettiği teknoloji ile birlikte, gelişmenin belirli bir evresindeki belirli bir bağlam içinde yer alan belirli etmenlerin ürünüdür. Bu ideoloji, özü bakımından, bir teknolojik imkânın nasıl kullanılacağı hakkında bu teknolojinin doğduğu çevrede yapılmış belirli toplumsal tercihlerin makul gösterilmesinden başka bir şey değildir. Başka deyişle, belirli bir toplumdaki bir teknoloji çevresinde boy atan kurumsal biçimler zorunlu olmayan (arbitrary), koşullara bağlı ve geçici biçimlerdir. Yine de, egemen ideo-

loji ile uyarlı olarak, bu biçimler metafizik bir hâle ile çevrenir ve «doğal», «ebedi», «evrensel» ve «kaçınılmaz» gibi gözükmürlür.⁴ Teknoloji böyle etkileyici bonservislerle birlikte seyahat ettiğinde, onun bu belirli kullanışlarına eleştirel yaklaşmak gereksiz görünür. İşte, alıcı ülkelerin bir egemenlik ve bağımlılık sistemi içinde istoyerek veya tedbirsizlikten yer almalarına yol açan, bu eleştirisizlikten başka bir şey değildir.

Televizyon olayı buna en iyi örnektir. Televizyonun Britanya ile ABD'deki bir teknoloji olarak toplumsal tarihi, televizyon teknolojisinin icadının ve geliştirilmesinin de, edindiği kurumsal biçimlerin de raslansal olmadığını açıkça ortaya koyar (Williams, 1975, Schiller, 1969). Bunlar, «sanayileşmiş kapitalist toplumun belirleyici sınırları ve baskılar çerçevesi içinde oluşan bir dizi ihtiyaç ve cevapların» ürünüydüler (Williams, 1975: 23). Bugün epey yaygın olan ve «yayıcılığın (broadcasting) haldeki biçimlerinin teknoloji tarafından belirlenmiş bir alinyazısı olduğu» şeklindeki düşünüş, aslında ideolojinin dile getirilişinden başka bir şey değildir. Williams'ın gözlemine göre, iyi incelendiğinde belirli koşullarda alınan belirli toplumsal kararlar olduğu açıkça görülebilen bu «alinyazısı», zamanında tamamen olmasa bile öylesine büyük ölçüde kabul görmüştü ki bugün geriye dönüp bakıldığında bunları alınmış birtakım kararlar olarak görmek pek güç oluyor, «kaçınılmaz sonuçlardan» dem vuruluyor (Williams, 1975: 23).

Temel olarak ABD ve Britanya'da ortaya çıkmış ve gelişmiş olan televizyon ideolojisi yıllar geçtikçe daha da karmaşık ve kapsamlı olmuştur. Temel yapısı hakkında belli bir görüşü vardır (merkezi verici istasyonlar ve evlerdeki alıcılar); izleyicisini bir nesne olarak görür (bir pazar ya da seyreden halk); temel işlevini tanımlayışı vardır (eğlendirme); uygun kalıpların yazıldığı bir reçetesi vardır (yarışma programları, eğlendirici şovlar, diziler, söyleşi programları v.b.); mesleki standartlarının bir kodu vardır (tarafsızlık, özerklik v.b.); çalışması, sunuşu, yapısı, dili hakkında ölçütleri vardır v.b..

Son 25 yıllık deneyler göstermiştir ki televizyon ideolojisinin bu çeşit bileşenleri alıcı ülke tarafından perakende olarak benimsenmez. Bir ülke şu önermenin kapamına kısılmayagörsün: «Televizyon denen şey işte budur, demek ki bizim televizyonumuz da böyle olmak zorundadır». Gerisi kolayca gelir artık. Şu rahatça söylenebilir ki, teknoloji belirli biçimlerinin temelinde yatan varsayımlar eleştirilmeden alındığında, ideolojinin özü benimsendiğinde, çeşitli parçaların da akın etmesi işten değildir. Çünkü onlar «evrensel» ve «kaçınılmaz» bir hedefe doğru ilerlemenin öbür adımları olarak, «doğal» ve çizgisel «gelişiminin» gerektirdiği adımlar olarak görülür. Bu yüzden, daha az sanayileşmiş ülkeler için aracın kendisi bir mesaj olmuştur.

TÜRKİYE TELEVİZYONU: VAK'A İNCELEMESİ

Türk televizyonunun on yıllık tarihi (1986-78), televizyon teknolojisinin yeni bir çevreye transferinin yapıları ve media uygulamalarının yapısal ve ideolojik baskılar sonucu egemen Batı modeli doğrultusunda gitgide standartlaşması açılarından incelenmeye değer bir örnek olmaktadır.

Teknolojinin Transferi

Başka ülkelerle kıyaslırsak, televizyon Türkiye'ye hayli geç geldi diyebiliriz. Ayrıca bu geliş Türk hükümetinin kararlı bir eylemi sonucu değil, eylemsizliğinin sonucu oldu. Gecikmede Devlet Planlama Teşkilatı'nın payı vardır. DPT televizyonun pahalı ve zamansız bir yatırım demek olacağını ve bunun da zaten iç açıcı olmayan ödemeler dengesini daha da bozacağını savunmaktaydı. Nitekim çeşitli baskılara rağmen televizyonu Birinci Beş Yıllık Plan'a (1962-67) koymadılar (Şahin, 1974: 250). İşin garibi, Türk televizyonunun oluşması tam da bu döneme raslar.

Televizyon teknolojisinin Türkiye'ye aşılandığı bu evrede baş rolü Federal Alman Cumhuriyeti oynadı. Batı Almanlar 1963'de imzalanan anlaşma üzerine hibe olarak Ankara'da kapalı devre televizyon sistemi kurdular, teknik ve programcı eleman yetiştirmek üzere kurs açtılar. Kapalı devre sistemi işlerliğe kavuştuğunda, 1967'de ek anlaşma yapıldı ve küçük bir verici istasyonun hibesi sağlandı. Böylece, DPT'nin itirazlarına rağmen, Türk televizyonu 1967 yılı sona ererken uçuşa hazırıldı. Alman hibeleri Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu'nun (TRT) plandaki talimatlara yan çizmesine ve işi oldu bittiye getirerek televizyon yayınına başlamasına imkân vermişti. «Tecrübe» yayınlar düzenli olarak 31 Ocak 1968'de Ankara'da başladı. Televizyon, hiçbir ciddi tartışma, soruşturma veya hazırlık olmadan, işte böyle sökün etti.

Batı Almanya artık renkli televizyona geçmiş olduğundan kendisine gerekmeyen siyah beyaz teçhizatını vermiş, böylece Türkiye'nin televizyon teknolojisinde kendisine bağımlı olmasının temellerini atmıştı. Bu bağımlılık hâlâ sürmektedir ve Türkiye'nin Alman PAL renkli sistemini almasına bakarsak daha da sürecek gibidir.

Batı Almanya bu özel ilişkiden pek çok yönde kâr etti. Hibe olarak verdiği üretim ve yayın teçhizatı ile personel eğitim programları sayesinde hayli kâr vaadeden Türkiye televizyon piyasası için yapılacak büyük rekabette deparda üstünlük sağlamış oluyordu. Nitekim, başka ülkelere gelen çeşitli tekliflere rağmen Türkiye Alman firmalarına bağlı kalmaya devam etti. Türkiye teçhizatının %90'ını Almanya'dan aldı. Bu alımların toplamı 60 milyon marktan fazla tuttu (Gönenç, 1977b: 262).

Ancak, Batı Almanya'nın görüş açısından, televizyon alıcısı satımının kazancı bu toplamdan

çok daha fazlaydı. Beklendiği gibi, düzenli televizyon yayını büyük bir talep doğurdu. Türkiye'de o sırada televizyon imal edilmiyor, dışardan gelmesi gerekiyordu. Yaklaşık bir milyon Türk orada çalıştırdığından, Batı Almanya bu iş için avantajlı ülkeydi: İthalat kotasında tahsisat olmamasına rağmen, Batı Alman TV alıcıları temelli dönen veya tatil için gelen işçiler kanalıyla Türkiye'ye aktı. Sadece 1972 yılında 73.427 TV alıcısı Türkiye gümrüklerinden geçti. Bu miktar 1971-75 döneminde toplam 229.916'yı buldu (Tablo 1).

	Yerli Mah	İthalat
1971	6.673	22.208
1972	39.119	73.427
1973	151.345	68.349
1974	397.321	41.565
1975	615.000	23.567
Toplam	1.209.358	229.916

Aynı zamanda, yığımsal talebi perakende yoldan karşılamak mümkün olmadığından, yerli TV alıcısı üretimi yılda ortalama iki katına çıkarak 1975'de 615.000 sete ulaştı (Tablo 1). Ne var ki, yerli üretim esas olarak montajla sağlanıyor, bu da parça ithalatını zorunlu kılıyordu. Yerli TV alıcılarının ithal parçalarının 1977'de %45'e düştüğü belirtilmiştir, ama «yerli» olduğu söylenen bileşenlerin %65'i yine dışardan ve özellikle de Almanya'dan edinilmekteydi (Gönenç, 1977c: 289). 1976'da, Türkiye pazarını denetim altına almaya çalışan ve 19 ayrı marka adıyla toplam 682.852 televizyon alıcısı imal eden 12 firma arasında müthiş bir savaş başladı (Gönenç, 1977c: 289). Genellikle, Batı Alman firmalarının hegemonyası tartışılmazdı.

Özetlersek, televizyon teknolojisinin Türkiye'ye transferi üç aşamada tamamlandı: (1) üretim ve yayın teçhizatının hibesi ile personel eğitimi; (2) bu şekilde oluşan tüketici talebini karşılamak üzere televizyon seti ithali; ve (3) doğrudan ithalin yerine montaj atelyelerinin kurulması. Bütün bu dönemler boyunca Türkiye'nin verici ülkelere ve özellikle Batı Almanya'ya bağımlılığı şu ya da bu biçimde sürdü. Büyüme hemen hemen kendiliğinden, merkezi planlama ve denetime rağmen oldu. Bu yeni teknolojinin nasıl kullanılması gerektiğine ilişkin hiçbir ciddi tartışma yapılmadı.

İdeolojinin Transferi

Televizyon ülkede Batı'dan aktarılmış bir tek-

* Sayılar Aysel Aziz'in televizyonun Türkiye'ye ekonomik etkileri konulu incelemesinden alınmıştır (Aziz, 1977).

noloji olarak kök salarken, TRT'nin programlama politikaları da tedrici bir dönüşüme uğradı. Bu yeni aracın nasıl kullanılacağı sorusuna cevap olarak Batı modelleri, tanımları ve standartları alınıp benimsendi.

Başlangıçta, televizyon radyodan geçen kişilerce yönetilirken ve yayın alanı başkentle sınırlıyken (1968-71), radyoda olduğu gibi televizyonda da ülkenin toplumsal gerçeklerini konu alan programlar yapma çabası vardır. Programların büyük bölümünü bilgilendirici ve eğitici programlar oluşturuyordu.⁵ Bunu mümkün kılan bir husus da yayın süresinin kısa oluşu (günde iki üç saat, haftada üç gün) ile izleyici sayısının az oluşuydu. 1971'e kadar hiçbir yabancı dizi ve 1972'ye kadar da hiçbir reklam konulmadı (Şen-yapılı, 1972).

Fakat toplumsal konularla uğraşan bu tür programlar daha o günlerde devrin hükümetinin öfkesini çekti ve hükümet yanlısı, sağcı basında fevran halinde eleştirilere uğradı. TRT'ye yöneltilen suçlamalar arasında kurulu toplumsal düzeni yıkmaya çalışmak ve solculuk gibi motifler ağır basıyordu (Şahin, 1974: 251). Toplumsal sorunlarla ilgilenen programlara karşı gösterilen bu tür duyarlılık politika sahnesinin önemli bir özelliği oldu. Ancak, Anayasa'nın sağladığı özerklik statüsü bu baskıların büyük ölçüde etkisiz kalmasını sağladı.⁶

Gelgelelim, 1971'de, bir askeri müdahalenin ardından, TRT'nin özerkliği kaldırıldı ve üç yıldızlı bir general Genel Müdürlüğe getirildi. Yeni Genel Müdür televizyonun bundan önceki yayın politikasına şiddetle karşı çıktı. İhtilaf programlardan bazılarının yapımcılarını derhal işten çıkardı. Programların içeriği konusunda son derece katı kısıtlamalar kondu. Öyle ki, sudan eğlendirme programları dışında bir şey yapmaya kalkmak büyük bir riski göze almayı gerektirir oldu. Bu arada düzenli yayın süresi 1972'de haftada dört güne, 1973'de ise beş güne çıkarıldı (Gönenç, 1977c: 263). Türkiye televizyonunun dış piyasayı keşfettiği an, bu döneme raslar. İthal edilen ilk Amerikan dizilerinden olan Kaçak, bu yeni aracın orta-sınıftan, şehirli seyircisi arasında büyük popülerliğe kavuştu ve türünün başka örnekleri için önemli bir talep yarattı.

Bu aynı zamanda teknik cephe de büyük bir yayılma dönemi oldu. Radyo-link sistemi ile ülke nüfusunun yarısı televizyon yayın alanı içine girdi. Ordu hem hükümeti hem de TRT'yi denetim altında tuttuğundan önceki «özerk» dönemin kuşku ve sürtüşmeleri geçmişe gömüldü. Hükümet tüm ülkenin televizyon yayınlarını izleyebilmesi için gereken sistemin kurulmasını ilk kez aktif olarak destekledi (Gönenç, 1977: 264).

Demokratik yönetimin 1973'de yeniden işlerliğe kavuşmasından sonra, başında sivil bir Genel Müdür bulunan TRT gerek yayın süresi gerekse yayın alanı bakımından gelişmeye devam etti. 1974'de, televizyon yayını haftada 20 saatten 55 saate, 5 günden 7 güne çıktı. Bu artış beraberin-

de ithal programların sayısında da büyük yükseliş getirdi. Yayın süresinin %150 artışına rağmen, TRT 1974 ve 75'de dış kaynaklı programların oranını %40'ın altında tutmayı başardı (Ölçerel, 1977: 2813). Gelgelelim yerli yapımların büyük çoğunluğu yabancı programlar, kalıplar örnek alınarak yapılmaktaydı. Bunlar bazen düpedüz taklit oluyordu. Yine de, ulusun kültürel ve sanatsal kaynaklarını televizyona getirmek yolunda yoğun bir çaba vardı.⁷ Sert vuran toplumsal belgeseller bir kez daha ekranda görülmeye başladı ve televizyon bir kez daha sağcı basınla politikacıların saldırılarına hedef oldu. Sağcı bir koalisyonun kurulması ve Genel Müdür'ün kovulmasıyla, 1975'de, bu canlı dönem sona erdi.⁸

Bunu izleyen dönem (1975-77) dört-partili koalisyonun TRT'nin işlerine politik müdahalede bulunduğu ve bu artan baskıların örgütsel huzursuzluğa ve direnişe yol açtığı bir dönem oldu (Gönenç, 1977a: 272-276). Bu iki yıl boyunca dişe dokunur bir yerli yapım üretilmedi. Boşluğu doldurmak için ithal programların payı büyük ölçüde artırıldı. Özellikle Amerikan dedektif dizileri ekranı istila etti.

1976'da bir ara yedi Amerikan dedektif dizisi gösteriliyordu. Hâlâ yapılan tek tük yerli programlar hafif eğlence şeyler oldu — müzik şovları, eğlence şovları, yarışmalar ve spor. 1977'deki sıradan bir haftanın (27 Haziran - 2 Temmuz) programlarını UNESCO tarafından benimsenmiş olan sınıflama sistemine göre (Head and Gordon, 1976), yedi kategoriye döktüğümüzde şu tablo çıkmaktadır:

TABLO 2
Türlerine göre programlar

Program Türü	%
Hafif eğlence	46
Haber	24
Eğitim	8
Reklam	8
Sanat, edebiyat, bilim	3
Özel izleyiciler	11
Etkin azınlıklar için	—

Bu haftada ithal programların oranı %45 idi. Kamuoyu yoklaması şehirli izleyiciler arasında en popüler programların Amerikan dizileri olduğunu tekrar tekrar ortaya koydu. 1977 Ocak ayında, İstanbul'da yayımlanan Politika gazetesince yürütülen bir araştırma Küçük Ev ile McMillan ve Karısı dizilerinin televizyonun en popüler programları olduğunu gösterdi (Piyasa Araştırma Merkezi, 1977). Taşra kesiminde ve şehirlerin gecekondularında yapılan araştırmalar ise buralarda yaşayan seyircilerin ithal programlardan dah çok Türk filmlerinin, Türk halk müziğinin ve yerli oyunların revaçta olduğunu orta-

ya koydu (Milliyet Sanat Dergisi, 19 Kasım 1976).

Bu sırada, televizyon gittikçe daha çok reklama dayanmaya başladı. 1974'e kadar vergiler TRT'nin gelirinin ana kaynağı idi. Televizyonda reklama izin verildikten sonra reklam gelirlerinin payı hızla arttı ve lisanslı televizyon alıcılarının büyük sayıda artmasına rağmen bir süre sonra vergi gelirini geride bıraktı (Tablo 3).

TABLO 3
Gelir kaynakları
(milyon Türk lirası olarak)

Yıl	Reklam	Vergi
1972	33,8	34,3
1973	81,2	59,0
1974	146,8	100,3
1975	254,9	196,3

Kaynak: Elektrik Mühendisliği, s. 265.

Televizyon alıcılarının dağılımı teknolojileri bağımı öbür ülkelerine benzer bir manzara göstermektedir: metropol merkezlerde yoğun olan alıcıların taşrada pek az oluşu. 1976 sonlarında, lisanslı TV alıcısı sayısının 1.576.786 olduğu rapor edilmişti. Bu sayının üçte biri İstanbul'da, üçte biri ise Ankara ve İzmir'de bulunmaktaydı (Milliyet Sanat Dergisi, 12 Şubat 1977). Doğu Türkiye'nin büyük kesimleri ise TRT yayın alanı dışındaydı.

Özetlersek, Türk televizyonunun ilk 10 yılı eğlenceye ağırlık tanınan, gitgide en çok ABD'den olmak üzere ithal programlara ve reklam gelirlerine daha çok bağımlı olunan bir dönem oldu. Programlar temelde tüketici, uzmanlaşmamış ve homojen bir seyirci piyasasının beğenisine hitap etmek üzere hazırlandı. Televizyonu toplumu bilgilendirme ve kültürel canlanma doğrultusunda kullanma girişimleri ya politikacılar ya da bürokratlarca engellendi. Öte yandan, yabancı ürünlerin veya örüntülerin alınmasına hiç itirazı olmadı bu çevrelerin. Aydınlar her ne kadar televizyona karşı eleştirel davrandılarsa da, eleştiri-

leri daha çok egemen media ideolojisinin sınırları içinde kaldı. Televizyonun performansına ilişkin yaygın tartışmalar olmasına rağmen, temel varsayımlar, tanımlar ve standartlar hakkında hemen hiç soru sorulmadı. Belli Batı ülkelerindeki televizyon pratiği model kabul edilerek başarının ölçütleri bu modele uyarlı olarak kullanıldı. Öyle ki, başka alanlarda Batılılaşmaya karşı eleştirel davranan dört-partili Milliyetçi Cephe koalisyonunun TRT Genel Müdürü, başarılı olduğunu savunurken, kendi müdürlüğü sırasında radyo ve televizyonun «Batıdaki uygulamalar çapına eriştiğini» söylüyordu (Yalçıntaş, 1975).

Bir media ideolojisinin transferini «profesyonelleşme» sürecinin bir görünümünü kabul eden Golding, üç transfer mekanizmasına işaret etmiştir: kurumsal transfer, öğretim, eğitim ve meslek ideolojileri (Golding, 1977: 293 ve baştan başa). Türkiye örneğinde her üç mekanizma da söz konusudur. Genel olarak kitle iletişim araçları ve özel olarak radyo ile televizyon için Batı kurumları model alındı. TRT açısından kamu yayın kuruluşu için alınacak model BBC'ninkiydi. Başlangıçta, televizyon personelinin eğitim ve öğretimi ya Batı'da yapıldı, ya da Batılı eğiticiler tarafından Türkiye'de. Benzer biçimde, profesyonel davranış kalıpları da Batı'dan ithal edildi.

Ne var ki, bir media ideolojisinin benimsenmesi ve özümlemesini otomatik bir süreç olarak görmek, olayı fazla basitleştirmek olur. Tekil olaylarda görülenler bu makalenin tezinin düşündürmüş olabileceği kadar mekanik cereyan etmez. Genel model çerçevesi içinde birtakım çeşitlilikler kaçınılmazdı. Bu farklılıklar ekonomik ve siyasal bağımlılık çerçevesine; yerel kültürün, entellektüel ve sanatsal kaynakların canlılığına; kültürel ve ideolojik yönelimlere; ve yayın kurumlarının yapısına bağlıdır. Tek tek ülkelerde media ideolojilerinin benimsenip özümlemesini konu alan bundan sonraki incelemeler genel modelin somut örneklerde ne gibi değişikliklerle gerçekleştiğinin yanı sıra tekil örnekler arasındaki farklılıkları da anlamamıza katkıda bulunmalıdır.

sil edilişi ile ilgili ilk formülasyon Karl Marx (1965) tarafından yapılmıştı.

⁵ Türkiye televizyonunun ilk üç yılı için bkz: Öngören (1971).

⁶ Hükümet ile TRT arasında radyo ve televizyon programları konusunda çıkan anlaşmazlıklarla ilgili olarak bkz: Şahin (1974; özellikle 213-226).

⁷ 1974-75 döneminin programlama felsefesi ve politikaları konusunda detaylı bilgi için en iyi kaynak o dönemin genel müdürü İsmail Cem'in (1976) anılarıdır.

⁸ Bu dönemi daha kapsamlı olarak Şahin'de (1976) inceledim.

BİBLİYOGRAFYA

- Aziz A. (1977). Televizyonun Türk Toplumuna Etkileri. Milliyet Yayınları, İstanbul s. 170.
- Boyd-Barrett, O. (1977a). George Gerbner tarafından basılan The Global news wholesalers, Mass Media Policies in Changing Cultures, John Wiley, New York.
- Boyd-Barrett, O. (1977b). James Curran, Michael Gurevitch ve Janet Woollacott tarafından basılan Media imperialism: towards an international framework for the analysis of media systems, Mass Communication and Society, Edward Arnold, London.
- Cem, İ. (1976). TRT'de 500 Gün, Gelişim Yayınevi, İstanbul.
- Golding, P. (1977). J. Curran ve başkaları tarafından basılan Media professionalism in the third world, Mass Communication and Society, Edward Arnold, London.
- Gönenç, G. (1977a). TRT'de işgalin 760. gününde, Elektrik Mühendisliği, Haziran-Temmuz.
- Gönenç, G. (1977b). Türkiye'de radyo ve televizyonun tarihçesi. Elektrik Mühendisliği, a.g.y..
- Gönenç, G. (1977c). Türkiye'de televizyon alıcısı ve renkli televizyona geçiş belirtileri, Elektrik Mühendisliği, a.g.y..
- Guback, T.H. (1974). Film as international business, Journal of Communication, s. 90-101.
- Head, S.W. and Gordon, T.F. (1976). Programming around the world, Broadcasting Monographs'ın 2. sayısında, s. 46-47.
- Katz, E. (1977a). Can authentic cultures survive near media?, Journal of Communication, Spring.
- Katz, E. (1977b). Cultural continuity and change: the role of mass media, Majid Teheranian, Ferhad Hakimzadeh ve Marcello L. Vidale tarafından basılan Communications Policy for National Development, Routledge and Kegan Paul, London.
- Katz, E. and Wedell, G. (1977). Broadcasting in the Third World, Harvard University Press, Cambridge, Mass.

Marx, K. (1965). The German Ideology, Lawrence and Wishart, London.

Milliyet Sanat Dergisi (1976. 19 Kasım, s. 24.

Milliyet Sanat Dergisi (1977). 12 Şubat, s. 5.

Nordenstreng, K. and Varis, T. (1974). Television Traffic - A One Way Street?, UNESCO, Paris.

Ölçerel, O. (1977). Türkiye'de televizyon yayınlarının niteliği, Elektrik Mühendisliği, a.g.y..

Öngören, M.T. (1971). TV üç yaşında, Milliyet, 2 Şubat.

Piyasa Araştırma Merkezi (PIAR) (1977). İstanbul Kamuoyu Yoklaması, Ocak 1977, yayımlanmamış rapor.

Read, W.H. (1976). American Mass Media Merchants, John Hopkins University Press, Baltimore.

Schiller, H.I. (1969). Mass Communications and American Empire, Augustus M. Kelley, New York.

Schiller, H.I. (1976). Communication and Cultural Domination, international Arts and Sciences Press, New York.

Sola Pool, I. De (1977). The changing flow of television, Journal of Communication, Spring, s. 139-149.

Spencer, D.L. and Woroniak, A. (ed.) (1967). The Transfer of Technology to Developing Countries, Praeger, New York.

Şahin, H. (1974). Broadcasting autonomy in Turkey: 1961-1971, yayımlanmamış Ph. D. tezi, Indiana University.

Şahin, H. (1976). Broadcasting autonomy in Turkey revisited, International Political Science Association'ın 10. Dünya Kongresine sunulan makale, Edinburgh, s. 14-17.

Şenyapılı, O. (1977). Aziz (1977)'de. a.g.y. baştan başa.

Tunstall, J. (1977). The Media are American, Columbia University Press, New York.

Williams, R. (1975). Television: Technology and Cultural Form, Schocken Books, New York.

Yalçıntaş, N. (1975). Milliyet'teki röportaj, 1 Aralık, s. 9.

¹ Uluslararası haberleşme akımı ile ilgili literatür öylesine hızlı geliyor ki burada en belirgin örnekler dışında kalanları vermemiz imkânsız. Televizyon programlarının uluslararası akımı ile ilgili kapsamlı bir araştırma için bkz: Nordenstreng and Varis (1974). Öbür kitle iletişim araçları için bkz: Guback (1974) ve Boyd-Barrett (1977a).

² Temel bir değerlendirme için bkz: Tunstall (1977). Keza bkz: Read (1976) ve Schiller (1969, 1976).

³ Katz (1977b: 118); Katz ve Wedell (1977).

⁴ Gerçek ilişkilerin ideoloji kanalıyla yanlış tem-